

Internationella utblickar

Erik Johansson
Bedömningsavdelningen

08-563 086 81
erik.johansson@hsv.se

2007-02-23

I Högskoleverkets uppgifter ingår att bevaka nationella och internationella förhållanden och tendenser som är viktiga för högskolans verksamhet. Den internationella bevakningen redovisas bland annat i nyhetsbrev, rapporter och serien Internationella utblickar, varav denna är en. Innehållet i Internationella utblickar kan exempelvis vara analyser, beskrivningar av utländska förhållanden och referat av utländska rapporter. De publiceras endast på Högskoleverkets webbplats www.hsv.se

Från Bologna till Barnaul – högre utbildning i det som var Sovjetunionen

Sammanfattning

Efter Sovjetunionens fall har högre utbildning i de länder som då uppstod utvecklats på skilda sätt. Stora kontraster inom den högre utbildningen och motsägelser kan sägas höra till det mest utmärkande för regionen som helhet. Utbildningssystemen i de aktuella länderna kan delas in i tre olika kategorier: oförändrade, delvis reformerade respektive reformerade system. Denna översikt visar att det inte finns något direkt samband mellan reformviljan inom utbildningsfären och landets demokratiseringsgrad.

Bakgrund

Flera av länderna i det som en gång var Sovjetunionen är ”grannar” till Sverige. Ändå är våra kunskaper om dessa länder begränsade. När det gäller högre utbildning kan Högskoleverket – genom arbetet med bedömning av utländsk utbildning – i någon mån bidra till att öka kunskapen. Därav denna översikt.

Underlaget för översikten härrör från studiebesök i flera av de aktuella länderna, korrespondens med kollegor i och utanför regionen samt flerårig erfarenhet av bedömning av utbildningar från det forna Sovjetunionen. Det bör poängteras att information i dessa sammanhang i många fall är både svårtillgänglig och motsägelsefull. Eftersom mycket begränsad information på området finns tillgänglig på svenska är den bild som här presenteras i stor utsträckning författarens egen.

Översikten avser reformer inom utbildningssystemen i 12 av de republiker som fram till hösten 1991 utgjorde Sovjetunionen. De länder som står i fokus i denna översikt utmärks av att man i stor utsträckning behållit de gamla strukturerna, av vad som synes vara en kluvenhet gentemot reformer och av stagnation. Likväl finns det stora skillnader mellan dessa länder. En delorsak är säkert att det är lättare att genomföra reformer i ett litet land som det kaukasiska Armenien med 3 miljoner invånare, än i det enorma Ryssland med sina 143 miljoner invånare och 10 tidszoner. Översikten berör regionen i allmänhet, men fokus ligger på utbildningssystemen i tre länder: Vitryssland, Kazakstan och Uzbekistan. Dessa tre länder har alla besökts av författaren.

Indikatorer

I syfte att beskriva reformtakten i de olika länderna har följande åtta indikatorer använts:

1. Deltar i eller har uttalat intresse för Bolognaprocessen

Bolognadeklarationen har undertecknats av 45 länder, däribland Armenien, Azerbajdzjan, Georgien, Moldavien, Ryssland och Ukraina. En anslutning till Bolognadeklarationen kan tolkas som en officiell viljeyttring från de undertecknande staternas sida att reformera och anpassa sina utbildningssystem till utbildningssystemen i övriga Europa. Detta gäller även länder utanför det egentliga Europa (t.ex. i Centralasien) som inte har skrivit under Bolognadeklarationen, men som likväl har uttryckt ett intresse för den och påbörjat ett reformarbete i linje med dess uttalade mål.

2. Examensstruktur med 2–3 utbildningsnivåer

Om föregående punkt berör ländernas uttalade vilja att delta i Bolognaprocessen så handlar denna punkt om att gå från ord till handling i en av dess mest centrala punkter: införandet av en examensstruktur med två eller tre utbildningsnivåer. En central tanke i denna reform är att utbildningen på varje nivå ska förutsätta och bygga på utbildning i tidigare nivåer. Införandet av en examensstruktur med två eller tre utbildningsnivåer innebär ett radikalt reformsteg i länder med utbildningssystem som traditionellt har byggt på sovjetiska 5-åriga sammanhållna utbildningsprogram utan möjlighet till etappavgång.

3. Poängsystem baserat på ECTS

Ett delmål i skapandet av ett gemensamt europeiskt område för högre utbildning 2010 är införandet av ett poängsystem baserat på ECTS (European Credit Transfer System). Syftet med poängsystemet är att främja studentmobilitet inom Europa.

4. Kvalitetssäkringssystem baserat på ackreditering

De stater inom OSS som har valt att förnya kvalitetssäkringen av den högre utbildningen – Armenien, Azerbajdzjan, Georgien, Kazakstan, Kirgizistan, Moldavien, Ryssland, Ukraina och Vitryssland – har i samtliga fall infört en 3-stepsprocess som i all väsentlighet består av momenten licensiering, attestering och ackreditering. Alla lärosäten har licens. Den ges av utbildningsministeriet och bör endast ses som ett etableringstillstånd, inte kvalitetskontroll. Licensiering kan även ses som en förberedelseperiod för högskolorna i väntan på ackreditering. Attesterings utgör ett steg i riktning mot ackreditering och omfattar ett antal kontroller genomförda av ministeriet under en femårsperiod. Ackreditering erhålls från ministeriet först efter det att en högskola klarat kontrollerna och utgör en högre form av statligt erkännande, något som alla lärosäten eftersträvar. De flesta statliga högskolor är ackrediterade, medan de privata är ackrediterade i mindre omfattning.

5. Förlängning av den nominella förutbildningen till 12 år

Med förutbildning menas här grundskola och gymnasieskola, dvs. den utbildning som föregår universitetsstudierna. Under sovjettiden var förutbildningen nominellt 11-årig, men de facto 10-årig. I väst är det vanligt att den är 12 år eller längre. Reformen som syftar till att förlänga förutbildningen kan ses som en anpassning till det som är ”standard” och därmed som en indikator på reformvilja.

6. Nationella antagningsprov

Antagningsprocessen till högre utbildning i det forna Sovjetunionen har länge förknippats med korruption. Det som formellt krävde slutförd gymnasieskola och tillträdesprov var många gånger i praktiken avhängigt lokala kontakter och rent av mutor. I syfte att bryta detta destruktiva mönster har ett flertal av de nya självständiga staterna i forna Sovjetunionen prövat enhetliga nationella antagningsprov sedan andra hälften av 1990-talet. Dessa prov är centralt organiserade och rättas av utbildningsministeriet eller annan myndighet i huvudstaden och har ingen lokal anknytning. De nationella antagningsproven utgör en antikorrupsionsåtgärd och är ett tydligt tecken på myndigheternas vilja att bekämpa korruptionen inom utbildningssektorn.

7. Privata lärosäten

Förekomsten av privata aktörer inom undervisningsområdet är ett känsligt tema i auktoritära stater, där kontrollerna av medborgarna är omfattande. Detta var fallet i Sovjetunionen. Under den epoken fanns det inga lärosäten i privat regi, eftersom utbildningsområdet ansågs alltför ideologiskt viktigt för att överlåtas i privata händer. I de länder i forna Sovjetunionen som genomgick en demokratisering i början av nittio-talet etablerades många privata lärosäten. I de stater som under senare delen av nittio-talet återknöt till sina auktoritära traditioner, har privata lärosäten däremot stängts eller fått se sin verksamhet allvarligt kringskuren av statsmakterna. Överhuvudtaget kan statsmakternas inställning till privata lärosäten ses som ett slags test på landets reformvilja.

8. Utländska lärosäten

Det som sagts om privata lärosäten gäller i stor utsträckning även för utländska lärosäten. Ryssland är den i särklass största utbildningsexportören i regionen och ryska lärosäten och deras filialer återfinns i Ukraina, Vitryssland, södra Kaukasus och Centralasien. Även många turkiska och amerikanska lärosäten har etablerat sig, främst i de centralasiatiska länderna.

Länderöversikt

I figur 1 redovisas en sammanställning av de ovan beskrivna indikatorerna för vart och ett av de 12 länder som ingår i översikten.

Figur 1. Postsovjjetiska utbildningsreformer – en översikt

	Bologna- processen	2-3 nivåer	Poäng- system	Ackredi- tering	12-årig skola	Nationella antagnings- prov	Privata högskolor	Utländska högskolor
Armenien	•	X		•	X	•	•	•
Azerbajdzjan	•	•	X	X		•	•	•
Georgien	•	X		•		•	•	•
Kazakstan	X	X		X	X	•	•	•
Kirgizistan	X	X		X		•	•	•
Moldavien	•	X		•	•		•	
Ryssland	•	X		•		X	•	X
Tadzjikistan		X					•	•
Turkmenistan								X
Ukraina	•	X		•	•	X	•	•
Uzbekistan	X	•	•		•	•	X	•
Vitryssland				•		•	X	•

Teckenförklaring:

(blank) Ej påbörjad

X Påbörjad men stoppad/ej genomförd

• Genomförd

Mot bakgrund av den bild indikatorerna ger kan vi dela in de aktuella utbildningssystemen i följande tre kategorier:

- Oförändrade
- Delvis reformerade
- Reformerade

Dessa tre kategorier presenteras i det följande.

Oförändrade utbildningssystem

Länder

I denna grupp ingår Tadzjikistan, Turkmenistan och Vitryssland.

Allmän beskrivning

Kännetecknande för denna kategori länder är att utbildningsstrukturerna är intakta från sovjettiden, kombinerat med vad som synes vara ovilja att reformera utbildningssektorn. Vitrysslands ointresse för Bologna-processen och myndigheternas stängning av privata lärosäten kan ses som tecken på utbildningssystemets gradvisa stagnation. Tadzjikistan har, med undantag för etableringen av några utländska universitet och en mycket begrän-

sad reform av examensstrukturen, genomfört få egentliga förändringar av sitt utbildningssystem sedan Sovjetunionens sammanbrott. I Turkmenistan har myndigheterna förkortat den tidigare förutbildningen av sovjetisk modell, från nominellt 11 år till 9 år, och ersatt en del av utbildningen med vad systemkritiker betraktar som indoktrinering och personkult kring ledaren Saparmurat Nijazov.

Exemplet Vitryssland

De vitryska barnen börjar i skolan vid 6–7 års ålder. Förutbildningen i Vitryssland är, liksom under sovjettiden, nominellt 11-årig. För många är den dock i praktiken endast 10-årig. Till år 2010 planerar man att införa 12-årig förutbildning. Antagning till högre utbildning bygger på avgångsbetyg från gymnasiet samt muntliga och skriftliga antagningsprov vid aktuellt lärosäte. Sedan 2003 har myndigheterna även gjort försök med ett nationellt antagningsprov som fr.o.m. 2005 är obligatoriskt för alla avgångselever.

Det finns fyra typer av lärosäten för högre utbildning i Vitryssland: universitet, akademier, institut och högre college. År 1991 fanns det 185 000 högskolestudenter i Vitryssland spridda på 33 lärosäten. Sedan dess har antalet studenter ökat till 340 000 (2004). Under samma period har också antalet lärosäten ökat till 55, varav 43 statliga och 12 icke-statliga (privata). Efter självständigheten uppgraderades flera tidigare sovjetiska institut och akademier till universitet.

Till skillnad från i grannländerna Ryssland och Ukraina finns få icke-statliga lärosäten i Vitryssland. Statliga lärosäten erbjuder utbildningsprogram inom alla områden, medan privata lärosäten endast får erbjuda undervisning inom humaniora och samhällsvetenskap. Regimen förefaller att betrakta de icke-statliga lärosätena som baser för den politiska oppositionen. Många privata lärosäten, däribland Europeiska humanistiska universitetet i Minsk, har tvingats stänga. Sedan 1996 har åtta icke-statliga lärosäten stängts och några universitet nedgraderats till institut samt mist examensrätten i flera ämnen. Idag återstår endast 12 icke-statliga lärosäten i landet och mycket tyder på att ytterligare några av dessa kommer att stängas inom en snar framtid. Intressant är att samtidigt som de icke-statliga lärosätena tvingas stänga grundas nya statliga universitet som exempelvis det nyöppnade Baranovitjys statliga universitet i sydvästra Vitryssland.

Mellan 20 och 50 procent av alla studenter vid statliga lärosäten är berättigade till studiefinansiering och slipper betala terminsavgifter. De övriga får betala mellan USD 600 och 2 000 per år i terminsavgift. Det sistnämnda gäller även alla studenter inskrivna vid privata lärosäten.

Utbildningsministeriet ansvarar för utbildningskvaliteten i Vitryssland och avgör examensrättsfrågor. Kvalitetssäkringen inom högre utbildning grundar sig på ackreditering. I övrigt har det vitryska utbildningssystemet i stort sett behållit det sovjetiska utbildningssystemets centralistiska struktur. Detta återspeglas inte minst i examensstrukturen som i många avseenden påminner om den sovjetiska med grundexamina som följs av forskarutbildning. Grundexamina kallas specialistdiplom och kan sägas vara yrkesexamina med olika specialiseringar (t.ex. ekonom med specialisering mot finans- och kreditväsen). Fler-talet grundutbildningar är femåriga med undantag för specialistutbildningar inom pedagogik och juridik (vid framförallt instituten) som är fyraåriga, samt sexåriga utbildningar

inom medicin. Alla utbildningar omfattar ett allmänt samhällsvetenskapligt och humanistiskt block av kurser med ett innehåll som av många internationella bedömare betraktas som delvis ideologiskt.

Utöver specialistdiplom förekommer även bachelor- och masterexamina. Som ett led i en västanpassning av utbildningssystemet infördes dessa på försök vid några elituniversitet i Minsk under andra hälften av 90-talet. Den vitryska bachelorutbildningen skiljer sig i allt väsentligt från utbildningar med liknande namn som införts i andra länder i före detta Sovjetunionen. Utmärkande för dessa utbildningar är att de utgör en slags påbyggnadsutbildning på de femåriga specialistutbildningarna. De mest lovande studenterna på en specialistutbildning erbjuds möjligheten att läsa extrakurser (parallellt med övrig undervisning) motsvarande 300 – 500 timmar. Dessa studenter erhåller sedan såväl ett specialistdiplom som en bachelorexamen, ofta utfärdade samtidigt.

Bachelorexamen fyller ingen funktion på den vitryska arbetsmarknaden, utan är till för att underlätta för de av landets studenter som vill läsa utomlands. Ibland kan dock bachelorexamen utgöra ett krav för antagning till masterprogram eller forskarutbildning. Masterutbildningarna omfattar 1–2 år och avslutas med ett stort examensarbete. Såväl bachelor- som masterexamina är ovanliga – endast fem procent av studenterna går ut med bachelorexamina och en procent med masterexamina.

Som avslutning kan nämnas att forskarutbildningens struktur är oförändrad sedan sovjettiden och därmed alltjämt uppdelad i två nivåer, att inom utbildningssektorn har det ryska språkets dominans bibehållits sedan sovjettiden och har sedan mitten av 90-talet ytterligare förstärkts samt att Vitryssland är det enda land i Europa som inte har anslutit sig till Bolognaprocessen.

Delvis reformerade utbildningssystem

Länder

Kazakstan, Kirgizistan, Moldavien och Ryssland

Allmän beskrivning

Denna kategori utgör på intet sätt någon homogen grupp och gränsdragningen mot de övriga två kategorierna är delvis otydlig. Utmärkande för den grupp länder som ingår är att reformarbetet inom utbildningssystemet stöter på starkt motstånd inom delar av samhället som motsätter sig förändringar. Antalet introducerade reformer är generellt sett högre än i första kategorin, men implementeringsgraden är låg. Ett typiskt exempel är Ryssland som har lanserat ett stort antal viktiga utbildningsreformer under de senaste 14 åren, men av dessa har hälften mer eller mindre ”runnit ut i sanden”. Ett av dessa reformförsök är införandet av bachelor- och masterexamen samtidigt som man har bibehållit de tidigare sovjetiska 4-6-åriga specialistdiplomen. Det bör noteras att denna kategori omfattar två av de största länderna i studien; Kazakstan och Ryssland.

Exemplet Kazakstan

Kazakstan har i likhet med Vitryssland infört ett nationellt antagningsprov till universiteten. Man har även förlängt sin förutbildning till nominellt 12 år även om genomförandegraden varit låg i vissa av landets regioner.

Högre utbildning i Kazakstan har genomgått en explosionsartad utveckling sedan 1991. Såväl antalet studenter som antalet lärosäten har ökat markant. Under perioden 1992–2003 ökade antalet lärosäten i landet från 45 till 177. Idag är antalet ytterligare något högre, 181 lärosäten, varav 69 statliga och 112 icke-statliga. Utöver dessa har ett antal ryska universitet öppnat filialer i ett flertal kazakiska städer. År 2003 fanns det 657 000 studenter varav nästan hälften vid privata lärosäten. Utmärkande för Kazakstan är just den höga andelen privata lärosäten.

I Kazakstan säkerställs utbildningskvaliteten formellt genom en ackrediteringsprocess. Alla statliga högskolor samt ett fåtal privata är ackrediterade. Sedan 2004 existerar dock ackreditering endast på pappret. Efter protester från bland annat högskolesektorn har arbetet avstannat i väntan på reformering av processen och upprättande av ett nationellt ackrediteringscenter. Mycket är dock oklart kring detta. Överhuvudtaget torde det vara mycket svårt för utbildningsministeriet att kontrollera en högskolesektor i ett så vidsträckt land som Kazakstan med många – främst privata – lärosäten. Enligt min bedömning tyder mycket på att centralmakten rentav har tappat kontrollen över högskolesektorn. Som en reaktion från centralmaktens sida har det också blivit svårare att etablera nya lärosäten under de senaste åren och ett flertal privata lärosäten och filialer har av myndigheterna tvingats stänga.

Under perioden 1995–1996 introducerade Kazakstan bachelor- och masterexamen samtidigt som specialistdiplom behölls i examensstrukturen. Vanligtvis är bachelorprogrammen fyraåriga, medan masterprogrammen tar ytterligare två år att slutföra.

År 2004 ansökte Kazakstan om anslutning till Bolognaprocessen. Ansökan avslogs med hänvisning till att landet inte hade ratificerat europeiska kulturkonventionen som garanterar vissa grundläggande medborgerliga rättigheter och friheter. Ändå är det Kazakstans uttalade ambition att reformera sitt utbildningssystem i linje med Bolognadeklarationen, inte minst ifråga om kvalitetsarbete och utvecklande av ett poängsystem.

Reformerade utbildningssystem

Länder

Azerbajdzjan, Armenien, Georgien, Ukraina och Uzbekistan

Allmän beskrivning

Utmärkande för denna kategori av länder är att många reformer har lanserats och att relativt många också har blivit implementerade. Tre av länderna har förlängt sin förutbildning från nominellt 11 år under sovjettiden till nominellt 12 år, de deltar i Bolognaprocessen, de har helt eller delvis infört en examensstruktur med två utbildningsnivåer och nationella antagningsprov samt tillåter privata och utländska lärosäten att vara verk-

samma. Vidare har tre av länderna infört kvalitetssystem som bygger på ackreditering, medan ett land har infört ett poängsystem för att ange studiernas omfattning.

Exemplet Uzbekistan

De uzbekiska barnen börjar i skolan vid sex eller sju års ålder. I och med 1998 års utbildningsreform förlängdes förutbildningen från nominellt 11 år till 12 år och år 2001 antogs den första kullen med denna längre förutbildning till universiteten. De postgymnasiala yrkesskolorna från sovjettiden finns kvar och syftar till att utbilda elever inom hantverks- och vårdyrken.

Universitetsstudierna påbörjas vanligtvis vid 18–19-års ålder. Gymnasieelever som vill läsa på universitetsnivå väljer först lärosäte och genomgår sedan ett nationellt antagningsprov baserat på flervalsfrågor. Uzbekistan införde redan 1996 ett sådant prov och var därmed först inom OSS med ett centraliserat och enhetligt antagningsprov. Proven genomförs i augusti varje år och organiseras av en statlig myndighet. År 2002 deltog ca 300 000 gymnasister i provet, av vilka 60 procent antogs till högre utbildning.

Det finns 63 universitet och högskolor i Uzbekistan. Samtliga dessa är statliga. Under början av nittiotalet tillät det uzbekiska utbildningsministeriet privata lärosäten att vara verksamma, men under perioden 1995–1998 stängdes alla privata lärosäten på grund av påstådda kvalitetsbrister i undervisningen. År 2002 gjorde ny lagstiftning det åter tillåtet för privata lärosäten att vara verksamma, men trots det har inga nya lärosäten etablerats i landet. Dock har några utländska lärosäten öppnat filialer i Tasjkent, t.ex. brittiska Westminsteruniversitetet, Ryska ekonomiska akademien och Moskvas statliga universitet.

Med undantag för Azerbajdzjan är Uzbekistan det enda landet i regionen som valt att helt avskaffa det traditionella specialistdiplomet. Man har omvandlat sin examensstruktur genom att istället införa två nivåer, bachelor och master (detta gäller dock inte läkar- och tandläkarexamen som avslutas efter 5 respektive 6 år utan etappavgång). Därmed utgör den nya uzbekiska examensstrukturen en mer radikal brytning med det förflutna än examensstrukturen i till exempel Ryssland, där man förvisso har infört bachelor- och masterexamina, men samtidigt behållit examensformerna från sovjettiden.

Vidare har Uzbekistan infört ett nytt betygs- och poängsystem. Även på denna punkt skiljer landet sig från de övriga i regionen, vilka nästan samtliga har behållit betygssystemet från sovjettiden med studieprestation uttryckt i timmar. När det gäller språk är såväl uzbekiska som ryska undervisningsspråk på universiteten. Flertalet läroböcker är alltså skrivna på ryska, men dessa håller gradvis på att ersättas av böcker på uzbekiska.

Kvalitetssäkringen inom den högre utbildningen i Uzbekistan påminner mycket om den tidigare sovjetiska. Det är främst utbildningsministeriet som är ansvarigt för kvaliteten inom den högre utbildningen och kvaliteten förstås i termer av uppfyllande eller icke-uppfyllande av vissa parametrar. Lärosätenas autonomi förefaller vara starkt kringskuren – exempelvis måste alla nya utbildningar godkännas av ministeriet.

Uzbekistan tillhör varken Europaregionen eller har undertecknat Bolognadeklarationen, men har likväl uttryckt en stark vilja att reformera sitt utbildningssystem i linje med dess ambitioner. Detta märks i arbetet med ECTS samt införandet av ett nytt poängsystem och en ny examensstruktur med två utbildningsnivåer.

Avslutning

Denna översikt är ett försök att beskriva reformtakten bland länderna i det forna Sovjetunionen med avseende på utbildningssystemen. Med hjälp av de indikatorer som har använts i studien kan följande sammanfattande bild tecknas:

1. En del av de länder som undertecknat Bolognadeklarationen har inte genomfört de reformer inom utbildningssektorn som man kanske skulle förvänta sig.
2. Flertalet länder har infört bachelor- och masterexamina, men samtidigt behållit delar av den tidigare sovjetiska examensstrukturen.
3. I nästan alla länder (11 av 12) uttrycks studieprestation alltså i timmar.
4. Kvalitetssäkring baserad på ackreditering har introducerats i 9 av 12 länderna.
5. Knappt hälften av länderna har infört 12-årig förutbildning, och där det gjorts går implementeringen långsamt.
6. I flertalet länder (9 av 12) har nationella antagningsprov introducerats.
7. Privata lärosäten förekommer i nästan alla länder (11 av 12).
8. Utländska lärosäten förekommer i nästan alla länder (11 av 12).

I bedömningssammanhang är det viktigt att beakta att det som tidigare var ett enhetligt utbildningssystem för hela Sovjetunionen numera är ett stort antal olika utbildningssystem. Det förekommer stora skillnader dels mellan länderna, dels inom respektive land. För att parafrasera Fröding: Det, som är sanning i Moskva och Petersburg, är bara ett dåligt skämt i sibiriska Barnaul.

Intressant nog tycks inte reformvilja inom utbildningsfären ha ett direkt samband med landets demokratiseringsgrad. Ett slående exempel är det auktoritärt styrda Uzbekistan som har förändrat sitt utbildningssystem i betydligt större omfattning än Moldavien och Ryssland – två jämförelsevis demokratiska länder som dessutom båda har undertecknat Bolognadeklarationen. Enligt min mening hör för övrigt just sådana kontraster och motsägelser till det mest utmärkande för regionen som helhet. Till de negativa intrycken av utbildningssystemen i länderna i det forna Sovjetunionen hör omfattande korruption, låg transparens, reformer som i många avseenden är misslyckade, social snedrekrytering, allt svagare utbildningskvalitet och bristande finansiering. Samtidigt finns positiva förändringar i form av långtgående reformer i vissa länder, ökat antal studenter och fördubblat antal lärosäten, avsevärd autonomi för lärosätena, möjligheter för privata aktörer och införande av nya discipliner – allt sammantaget faktorer som har gett studenterna större valfrihet.

Kanske är det i Georgien som den mest positiva utvecklingen inom utbildningssektorn just nu äger rum. Sedan ”Rosenrevolutionen” i november 2003 har omfattande antikorrupsionsåtgärder och kvalitetsarbete inom utbildningsområdet genomförts. Och frågan är om inte landet kommer att uppnå Bolognadeklarationens målsättningar för 2010. Ett annat intressant land i sammanhanget är Turkmenistan, där enväldshärskaren Saparmurat Nijazovs frånfälle i december 2006 måhända öppnar för reformer av ett utbildningssystem som enligt internationella bedömare förefaller att ha gått baklänges under senare år.